

FOGL KRISZTIÁN SÁNDOR

**Kooperációk és konfliktusok az alsópapság körében.
Egyházfegyelem a veszprémi püspökségben 1840 és 1855 között**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

A doktori iskola vezetője: Dr. Óze Sándor DsC, egyetemi tanár
Témavezető: Dr. habil. Medgyesy S. Norbert, egyetemi docens

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskolája
Régió-, Politika- és Társadalomtörténeti Műhely

Budapest
2025

1. A doktori értekezés témája, célkitűzése

Az értekezésben, tágabb értelemben a veszprémi egyházmegye világi alsópapságának hivatalos és pasztorális jellegű viszonyrendszerét vizsgáltam a 19. század közepén (1840–1855), azon belül a konfliktushelyzeteket, valamint a felmerülő egyházfegyelmi, erkölcsfegyelmi problémákat (részegeskedés, ágyastartás, verekedés stb.) elemeztem „alulnézetből” értelmezve.

Munkámban hangsúlyos szerepet szántam az elsősorban idős, munkaképtelenné vált papok számára Veszprémben otthont biztosító Szent Pálról elnevezett Agg Papok Intézetének fegyelmező funkciójára. Ezen belül az intézményben fegyelmi problémáik miatt, büntetés gyanánt huzamosabb időre elzárt egyházi személyek (Szalay Sándor, Fittler Gábor, Nemesovits János, Kováts Ignác) konfliktushelyzetein keresztül, személyes jellegű források elemzésének segítségével rávilágítani státuszukra.

A disszertáció fejezeteit összesen hat egyházmegyes pap konfliktushelyzetei, fegyelmi problémái köré építettem. Mujszer János tési plébános (1830–1849); Mórítz János gyékényesi adminisztrátor (1833–1845); Vidra Ferenc ollári plébános (1837–1866); Szalay Sándor (1801–1855); Nemesovits János (1800–1863); Gyömörey Lajos csabrendeki adminisztrátor (1841–1846). Közülük Szalay Sándor és Nemesovits János alakjának bemutatása hangsúlyosabb szerepet kapott. Hozzájuk szorosan kapcsolódik Fittler Gábor és Kováts Ignác személyének elemzése is. Szalay Sándor viselt dolgairól pont a két utóbbi egyházmegyes pap számolt be részletekbe menően 1850. július 30-án kelt panaszlevelükben. Kováts Ignác és Nemesovits János együtt töltötték büntetésüket Pozsonyban, az irgalmasrendiek zárdájában (1847–1848).

Szalay Sándor, Nemesovits János, Kováts Ignác és Fittler Gábor azon egyházmegyes papok sorába tartoztak, akiknél a fegyelmi problémák életpályájuk vizsgálata során, valamennyi állomáshelyükön megmutatkoztak. Azonban arra a tényre fontos kitérni, hogy utóbb felsorolt klerikusok szélsőséges esetek voltak, nem általánosíthatóak a veszprémi egyházmegyében lekipásztori szolgálatot teljesítő papság fegyelmi állapotának minősítésére. Ennek ellenére a hozzájuk kapcsolódó forrásadottság lehetőséget biztosít a mélyebb elemzésre és az ügyek összehasonlítására. Ezen esetek összevetésének lehetősége más egyházmegyekkel meglehetősen korlátozott. Kutatásaim során nem találkoztam olyan egységes összefoglaló munkákkal, amelyek azt a célt tűzték volna ki, hogy a 19. század közepén felmerülő egyházfegyelmi ügyeket egyházmegyéenként „csokorba” rendezzék és a téma aspektusából szélsőségesnek vélt eseteket részletesen bemutassák. Ebből kiindulva általánosságban egyházmegyei szinten történő összevetésre nem nyílt lehetőség. A fegyelmi ügyek témájában elsősorban esettanulmányok láttak

napvilágot, amelyeknek szerzői egy-egy atipikusnak számító pap konfliktushelyzeteit állították vizsgálatuk középpontjába. A 19. századi alsópapság témakörére vonatkoztatva születtek ugyan monográfiák, de ezen munkák szerzői elsősorban a hívő közösség és lelki vezetőjük, valamint a plébános és asszisztenciája kapcsolatrendszerére fókuszáltak. Természetesen a fegyelmi problémák feltárására társas interakció elemzésének keretei között nyílik lehetőség, ezáltal a normaszegésekre, konfliktushelyzetekre is fény derül. Jelen értekezés középpontjába a fegyelmi ügyeket állítottam, amelyek értelmezéséhez elengedhetetlenül szükséges a „minta-vételnék” szánt egyházi személyek közvetlen környezetének feltérképezése.

Az eredeti koncepcióm az volt, hogy a vizsgált időszakban előforduló fegyelmi ügyeket összegyűjtöm és kronológiai rendszerbe foglalva elemzem azokat. Azonban a kutatás során szembesültem azzal a helyzettel, hogy a témában tapasztalt forráshiány, illetve a konzisztoriális iratanyag rendezetlensége nem teszi lehetővé azt, hogy a korszakra vonatkozó összes szentszéki ügyet maradéktalanul, ellentmondások nélkül elemezzem. Ellenben az egyes konfliktushelyzetek és a bevádolt papok köré rendezhető forrásmennyiséget alkalmasnak tartom arra, hogy az egyházfegyelmi problémákat egyedi esetek megalkotásával szemléltessem. Az egyházmegye statisztikai adatainak felvázolásánál az 1840 és 1855 közé eső időszakot vettem alapul. A részletesen kifejtett esetek szintén a megjelölt időintervallumban helyezhetőek el.

A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltárban, a szentszéki bíróságon keletkezett iratanyag több forráscsoportban van elkülönítve. Az egyik fond a papság fegyelmi ügyeivel kapcsolatos dokumentumokat, a másik nagy egység a házasság intézménye köré szerveződő peres ügyek iratanyagát tartalmazza. Az előbbi esetben az iktató 1800 és 1855 között 9 egyházi személyt említ, akik ellen szentszéki eljárás indult. A vizsgált időszakra vonatkoztatva három személy neve szerepel a jegyzékben, peres ügyeik évével feltüntetve (Nemesovits János, 1844–1845; Gyömörey Lajos, 1846–1847; Nagy Pál, 1852–1854). A probléma abból adódik, hogy ebben a forrás csoportban ezekhez a név szerint említett papokhoz nem kapcsolódik irat. Nemesovits János szentszéki ügyére vonatkozó anyagot az Acta Dioecessana-ból, valamint a papság, konkrét személyhez köthető iratait tartalmazó Acta Personalia-ból gyűjtöttem össze, rendeztem és elemeztem azokat. Az utóbbi fond Szalay Sándorra vonatkoztatva is tartalmaz szentszéki forrásokat. Ugyancsak az egyházkormányzati iratokat tartalmazó egységben leltem rá Gyömörey Lajos 1846–1847-es szentszéki ügyeihez közvetve vagy közvetlen formában kapcsolódó iratokra is.

Az általam feldolgozott forrástípusok között zömében vádlevelek, panaszlevelek, folyamodványok, tanúkihallgatási és tanúállítási jegyzőkönyvek szerepelnek, amelyek részletes információval szolgálnak az esetek körülményeit illetően. Ezeknek a dokumentumok java része tartalmukat tekintve meglehetősen szubjektív, ellenben nagy mennyiségű információt szolgáltathatnak az egyes lokális közösségekben kibontakozó súrlódásokról. Ezek az anyagok képzik dolgozatom fő forrásbázisát. E mellett az espereskerületi koronákon született jegyzőkönyveket, a szeriális források közül főpásztori körleveleket, egyházlátogatási jegyzőkönyveket, a vizitációs iratok töredék anyagát, szentelési jegyzőkönyveket vontam be az elemzésbe.

Munkámban az alábbi kérdésekre kerestem a választ: Milyen típusú fegyelmi ügyek merültek fel a veszprémi egyházmegyében a 19. század közepén? Milyen tényezők mutatkoztak meg az egyes konfliktushelyzetekben? A származás, illetve a papi pálya felé való orientáció motivációs tényezői miként hozhatóak összefüggésbe a fegyelmi problémákkal? Azoknak az egyházi személyeknek milyen lehetett a társadalmi megítélésük, akiknek pályafutását visszatérő kihágások jellemezték? Hogyan viszonyultak hozzájuk paptársaik, illetve a hívő közösségek tagjai? A fegyelmi problémák miként befolyásolták az érintett klerikus egyházi előmenetelét? Az értekezésben bemutatott papok írásaiban, milyen közös sémák figyelhetők meg?

2. A követett módszertan

Az ego-dokumentum megnevezést a holland történész, gimnáziumi, majd egyetemi tanár Jacques (Jacob) Presser (1887–1970) hozta be a köztudatba az 1950-es évek végén. Olyan dokumentumok gyűjtőfogalmaként definiálta ezt a kifejezést, amelyekben az „ÉN” esetenként az „Ö”, mint az írás és a leírás alanya, folyamatosan jelen van a szövegben. Egy másik meghatározás szerint azokat a forrásokat sorolhatjuk ide, amelyekben az ego szándékosan vagy szándékán kívül felfedi magát.

Az ego-dokumentum fogalmát angol nyelvterületen Peter Burke használta először és támogatta. Németországban Winfried Schulze volt az első, aki átvette Presser koncepcióját, a 90-es évek első felében. A német történész a fogalom szélesebb körű értelmezését javasolta. Véleménye szerint ego-dokumentumnak tekinthetők például a bírósági kihallgatások, a tanúvallomások, az önéletrajzok, kérelmek és más egyéb hivatalos dokumentumok is.

Schulze minden ego-dokumentumnak nevezhető szöveg közös kritériumát abban határozta meg, hogy azok tartalmazzanak olyan állításokat vagy állítás-töredékeket, amelyek — bár kezdetleges és burkolt formában — egy személy

önkéntes alapon vagy kényszer hatására tett önfelfogására mutatnak rá a családjában, a közösségében, információt szolgáltatassanak az országról vagy a társadalmi csoportjáról, amelybe tartozik, illetve reflektáljon ezekhez a rendszerekhez való viszonyáról és azok változásairól. Ennek alapján, a bírósági fórumokon (világi, egyházi) keletkezett peranyagok, a bennük olvasható szubjektív megnyilvánulások által, az ego-dokumentumok csoportjához sorolhatók. Ebből kiindulva a szentszéki jegyzőkönyvek, a tanúvallomások, illetve a panaszlevelek, ugyan nem saját megfontolásból, hanem külső kényszer hatására, nem feltétlenül saját kézzel íródtak, ennek ellenére egyéni megnyilvánulásokat, gondolatokat tárhatnak fel. A konzisztoriális források felfoghatóak akár narratív szövegeknek is, amelyekben az elbeszélések tulajdonképpen felépített történetek.

- Előbbi megállapításra jó példa Szalay Sándor 1845. március 7-én kelt vádlevele, amelyben az általa átélt eseményeket történetszerűen, elbeszélő jelleggel közölte, olyan formában, hogy vélt vagy valós sérelmei mellett információt szolgáltatott például a szolgálószemélyzettel való viszonyának milyenségéről, vagy Tóth József kishári plébános háztartásának személyi összetételéről. A szöveg alkalmas a plébános és a káplán viszonyának részletes bemutatására is. Mórítz János gyékényesi adminisztrátor 1845. április 26-án, Csurgó mezővárosban történt bántalmazását, annak előzményeit a veszprémi szentszék elé terjesztett tisztázólevelében szintén részletesen közölte, komplett történetként adta elő mondanivalóját a plébános helyettes. Kovács Ignác és Fittler Gábor 1850. június 30-án keletkezett vádlevele olyan jellemrajzot közölt Szalay Sándorra és Biró Bélára vonatkoztatva, amelyből szintén egy történet szálai bontakoznak ki.
- Ezek a kiragadott példák is mutatják, hogy a peres anyagok, olyan „kivételesen normális” esetek, amelyek egy marginális esemény rejtett valóságát tárhatják fel, s tartalmazhatnak olyan megállapításokat, amik a történelmi korszakra, vagy egy lokális közösségekre vonatkoztathatóak, illetve egy személy életével kapcsolatos adatokat, például társas kapcsolatainak minőségét, gondolatvilágát tárhatják elénk. A történelmi személyekről és körülményeiről általában két módon szerezhetünk ismereteket. Egyrészt az önkéntes alapon vagy diktált, azaz saját kezdeményezésre írt szövegeken keresztül, amelyek a szerzők életére vonatkozó információkat tartalmaznak (például önéletrajzok, emlékiratok, naplók, krónikák, útleírások vagy a levelek). A másik módja az információ szerzésnek a joghatósági vagy gazdasági folyamatok összefüggésében keletkezett iratokban olvasható, nem szándékos vagy akaratlanul tett kijelentések. A két kategória együttesen alkotja Winfried Schulze által az 1990-es évek elején meghatározott ego-dokumentumok forráscsoportot.

Schulze koncepcióját kritikával illette többek között Benigna Von Krusenstjern történész, aki elsősorban a fogalom túlságosan nagyvonalú használatát kifogásolta. Míg az önéletrajzok, visszaemlékezések, naplók alapján egy személy életét egészében lehet vizsgálni, addig a hivatalos forrásokból, periratokból a személy életéről, gondolatvilágáról csak inkoherens információk szerezhetők. A „Schulze-i” definícióval ellentétben Krusenstjern azt hangsúlyozta, hogy az önvallomásokat szerzőik saját maguk írták, de legalábbis diktálták, azaz a források saját elhatározásból születtek és nem kényszer hatására. Azoknak a forrástípusoknak a kutatása, feltárása, amelyekben az egyén saját magáról oszt meg információkat — legyen az levél, napló, jogi kereset vagy kegyelmi kérvény — lehetővé teszik, hogy az egyes emberek viselkedésének mozgatórugóit, értékrendjét megismerjük. Végül az a megállapodás született a kérdésről, hogy csak azokat a textusokat illeszthetjük be a fogalom keretei közé, amelyek, szubjektívek és mondanivalójuk olvasóként változik.

Benigna Von Krusenstjern az önvallomások négyféle típusát különböztette meg:

- Az első típusba olyan tanúságtételek sorolhatóak, amelyekben az „ÉN”-re történő hivatkozás központi helyet foglal el és a szöveg tartalmának többségét alkotja.
- A második típusban azokra a szövegekre utalt a történész, amelyekben az „ÉN” önmagáról számol be, ugyanakkor arra is tesz utalást például, hogy mi érdekli, mi érinti meg.
- A harmadik változatban inkább a külső körülmények kerülnek előtérbe, míg az "ego részei" háttérbe szorulnak.
- Végül az utolsó típusba tartozó források csak korlátozott mértékben tekinthetők önvallomásoknak, mivel itt már nincs kifejezett én; ehelyett egy implicit "Én" jelenik meg, például egy városi krónikás, vagy éppen, hogy a kutatási témánál maradjunk, egy plébános, vagy a deficienciában egy sorstárs klerikus személyében.

Nézzünk Krusenstjern állítására az értekezésből kiragadott példát röviden:

Az Agg Papok Házának lakója, Szalay Sándor 1850. augusztus 4-én írt folyamodványában eltávozását kérte az intézményből, illetve Veszprémből, azzal a kitéttel, hogy ellátásáért az egyházmegye ápolási díjat fizessen testvérének, Szalay Lázárnak. A pap személye központi helyet foglal el a szövegben. A dokumentumban Szalay döntésének háttérében meghúzódó érveket sorakoztatott fel, tehát önmagáról számolt be és közölte saját benyomásait és bemutatta közvetlen környezetét is. Tehát a dokumentum Krusenstjern koncepciója alapján legalább három, fentebb említett kategóriába besorolható.

Az egyes visszaemlékezések szerzőinek esetében valamilyen antropológiai szempontból liminálisként értelmezhető élethelyzet, állapot beállta indokolta az íráshasználatot. A liminalitás tulajdonképpen a sztenderd életben beállt átmenetiséget jelöli. Ilyen helyzet például az öregség, a fogság, az utazás, a száműzetés. Az emlékezés munkája szelektál, ebből kifolyólag azok az események kerülnek felszínre leginkább, amelyek meghatározó jelentőséggel bírnak egy adott életpályában. Az értekezés egyik „főszereplője”, Nemesovits János nyugdíj folyamodási kérelmeinek idején (1848. július 4–6.) csak relatíve számított idős embernek. Életkorára utalt a dokumentumokban azzal, hogy már fél évszázadot élt, élete javát már leélte. Noha a példaként említett források nem emlékiratok, hanem két levél, amelyekben az író visszaemlékezett egyházi karrierje legfontosabb állomáshelyeire, ebből a szempontból is érzékelhető egy liminális szakasz az életpályában. Az öregedés is közrejátszik nyilván, de sokkal inkább központi szerepe van az íráshasználatban a száműzetésnek, illetve a kilátástalan egzisztenciális helyzetnek.

Az adminisztrációban vagy a bírósági fórumokon keletkezett dokumentumokra (panaszlevél, tisztázólevél, tanúvallomás) is jellemzőek, hogy az író mondanivalóját, érzelmeit, gondolatait a körülményekhez igazítja. A mindennapi élethez közelálló forrástípusokban, mint például a levelekben is jelen vannak erőteljes irodalmi utalások (a vizsgált papok tollából keletkezett dokumentumokban elsősorban szentírási idézetek), érzelmeket kifejező szóbeli modellek, amelyek a meggyőzés eszközeiként értelmezhetőek. Meghatározó szereppel bír a címzett személye. Amennyiben a címzett magasabb társadalmi presztízst képviselt, mint a feladó, utóbbinak a levél mondanivalójában végig érzékeltetnie kellett a hierarchiában elfoglalt alárendelt szerepét. Ez a jelen kutatási témában úgy mutatkozik meg, hogy a püspökhöz vagy az általános helynökhöz szóló szövegek megszólításnál, illetve már a bevezetésénél érzékelhető a két félnek (püspök — plébános; püspök — káplán) az egyházi struktúrában elfoglalt helye. Fontos szempont volt, hogy az előljáróhoz szóló levél minden esetben alázatos és udvarias legyen. Ami a társadalmi különbségeket véleményem szerint leginkább nyomatékosítja, az a szövegek záróformulája. Gondolok itt ilyen példákra, mint a „*legméltatlanabb szolgálja Méltóságodnak*”, „*Méltóságodnak engedelmes fia*”, „*legérdemtelenebb fia*” stb.

3. Az értekezés eredményei

A veszprémi egyházmegyében, az 1840 és 1855 közötti időszakban, összesen 428 pap szolgált. Az értekezés mellékletében lévő kimutatásban azoknak a papoknak a neve szerepel, akik esetében bármilyen jellegű fegyelmi probléma felmerült a 19. század első felében. Az egyházi személyek közül nem mindegyik

az értekezésben vizsgált időintervallumban követte el kihágásait, azonban az említett időszakban még életben voltak. Ezek alapján 48 pap volt érintett a témában. Magában az értekezésben összesen 22 egyházmegyes pap 42 szentszéki ügye szerepel javarészüik összehasonlító jelleggel.

Az egyes panaszlevelekben, szentszéki jegyzőkönyvekben megfogalmazott vádak alapján négy fő csoportot különböztethetünk meg a normaszegések jellegét illetően: erkölcsi, hivatali, anyagi és politikai. A fejezetek középpontjába helyezett személyek esetében is látható, hogy az egyházközösség, vagy bármely vádló a részegeskedés, káromkodás, gazdasszonnyal való bensőséges kapcsolat mellett más olyan vádpontokat is felsorakoztattak panaszlevelükben, amelyekben például a liturgikus cselekmények végzésének milyenségét kifogásolták, vagy valamiféle anyagi jellegű normaszegésről tettek említést. A kihágások jellege között elég keskeny határvonal húzható, mivel egyik normaszegés következhetett a másikból. A mértéktelen alkoholfogyasztás miatt akár verekedésre, esetleg szexuális jellegű kihágásra is sor kerülhetett. Ezek a problémák viszont eredményezhettek akár hivatali, vagy anyagi jellegű mulasztásokat is.

- Az értekezésben szereplő egyházi személyek esetében elsősorban erkölcsi, valamint hivatali, kisebb részben anyagi jellegű normaszegéseket elemeztem részletesebben. A politikai jellegű kihágásokkal a téma feldolgozottságára való tekintettel, csak érintőlegesen foglalkoztam. Az erkölcsi normaszegések közé sorolom a részegeskedést, a nővel való gyanús szövetséget, a káromkodást, valamint a verekedést.
- Hivatali jellegűek azok a szabályszegések, amelyeket a pap a lelkipásztori szolgálata alatt követett el. Ilyenek voltak például, hogy dísztelenül állt az oltár előtt, vagy nem a megfelelő evangéliumot olvasta fel, a hitoktatást elhanyagolta, vagy nem adta fel időben az utolsó kenetet a haldoklóknak. Emellett ebbe a kategóriába soroltam a húsételek fogyasztását böjti időszakban. Káplánok esetében plébánosa engedélye nélkül hagyta el állomáshelyét, segédlelkészi feladatait hanyagul végezte, társas kapcsolatait kétes erkölcsű személyekkel való sűrű interakció jellemezte.
- Anyagi eredetű bűnök a tiltott szerencsejáték, vagy uzsorással történő üzletelés, illetve a plébánia vagyonának hűtlen kezelése, esetleg nagymértékű adósság felhalmozása, amelyet az érintett klerikus nehezen tudott kifizetni. Szinte mindegyik fegyelmi problémával küzdő egyházi személy írásában megfigyelhető az anyagi nehézség, emellett az adósságok említése. Gyömöre Lajos csabrendeki adminisztrátor például, annak érde-

kében, hogy gazdasági helyzetét rendezni tudja és adósságait törlessze, javainak egy részét eladta, ami egyházi vétségnek minősült. Az egyházmegyei hatóság a klerikus 1846-ban történt felekezetváltásának valódi okát a felelősségre vonástól való menekvésben látta. Pflum János jádsi plébános (1835–1845) is tetemes adósságot halmozott fel és a templom vagyonának hűtlen kezelése miatt volt kénytelen megválni javadalmától.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc ideje alatt a honvédséghez csatlakozó egyházi személyek eseténél egyrészt hivatali, másrészt politikai jellegű normaszegésről van szó. A katonaság, illetve a fegyverviselés nem egyezik meg az egyház szabályaival. Emellett ki kell emelni a néplázítást, valamint az uralkodó családhoz való hűtlenség vádját is. Koller Ignác István mesztegnyői plébános (1837–1860) a marcali választókerület 1848–1849-es országgyűlési követe volt. Felségsértés miatt 1849-ben bíróság elé állították. A pesti császári és királyi haditörvényszék felmentette a vád alól. A lelkipásztor, Ranolder János püspök közbenjárására, Ferenc Józseftől amnesztiát kapott. Az "illegitim országgyűlésen csak passzív szerepe volt" ezért megszüntették ellene az eljárást. Trimel Sándor gógánfai káplánt a csendőrök 1852. január 2-án békebontó, néplázító magatartása miatt elfogták és hivatalos vizsgálatot rendeltek el ellene. Négy hónapos börtönbüntetést kapott, azt követően pedig a deficienciában találjuk, mint visszaeső egyházi vétkest. Utóbbi egyházi személyről elmondható, hogy egész pályafutását különféle jellegű normaszegések jellemezték.

Surlódások okai:

- Fontos tényező volt, hogy a lelkipásztor mennyire tartotta tiszteletben a rábízott közösség hagyományait. Az anyagi szempontok is, mint például a plébános anyagi túlkapásai vagy tetemes adósságok felhalmozása szintén komoly konfliktushelyzet eredője lehetett. Az utolsó rendi országgyűlésen (1847–1848) hozott törvények, mint például a papi tized eltörlése, vagy a nemzetőrség felállítása, nagymértékben befolyásolta a plébános és a hívő közösség kapcsolatát. Előfordultak olyan esetek az egyházmegyében, amikor a lelkipásztor tett panaszt híveire, akik megtagadták a földmunkát, vagy azokat a tartozásaikat, amelyeknek semmi közük nem volt az úrbéri terhekhez. Mujszer János tési plébánost (1830–1848) 1848 nyarán, a hívő közösség részegeskedéssel és növel való gyanús szövetséggel vádolta. A vádpontok között szerepelt még, hogy az iskolai hitoktatást a lelkipásztor elhanyagolta, a tanulók közül többeket nem gyóntatott meg, illetve káromkodott. Ha a panaszlevelet jobban megvizsgáljuk, érzékelhető, hogy az erkölcsi normaszegésekkel vádolt jozefinista szellemiségű plébános valódi bűne az volt, hogy a templom ingó vagyonának állapota jobban

foglalkoztatta, mint híveinek búcsújáró szokása. Az ügyben egyértelműen súlyosbító körülményként szerepelt a mértéktelen alkoholfogyasztás, valamint a gazdasszonnyal folytatott bűnös viszony vádja. A hívő közösség célja az volt, hogy a megyéspüspök elhelyezze tőlük az akkor már 18 éve a faluban szolgáló lelkipásztorukat. Amennyiben a plébános erkölcsi élete megkérdőjeleződött, akkor veszélyeztethette a vallási ökonómiát, a harmónia felborult a közösség és lelki vezetője között. Tehát a panaszlevélben előtérbe helyeződtek azok a vádpontok, amelyek az egyház normarendszerével leginkább ellenkeztek.

- A súrlódásoknak lehettek anyagi okai is. A sümegcsehi hívek 1846. december 30-án panaszlevelet fogalmaztak meg Huszár György plébános, kerületi alesperes (1845–1851) ellen. A vádpontok között, hasonlóan a „Mujszer-esethez”, a gazdasszonnyal folytatott gyanús viszony, valamint a szertartások végzésével kapcsolatos kihágások szerepeltek. A felmerülő ügyekben végzett „mélyfúrás” az ő esetében is igazolta, hogy a hívők és a plébános közötti konfrontációt sokkal inkább Huszár György anyagiassága, hivatalnok-pap mentalitása okozta, mint erkölcsi kihágásai. A papot 1849. június 23-án hazaárulás vádjával letartóztatták.
- A pasztorális és a hivatali kapcsolatokban keletkezett súrlódások eredője, részben a papi identitás megsértésében keresendő. Vidra Ferenc ollári plébános 1843 februárjában testi sértést követett el Fodor József szepetki fogadós ellen. A bántalmazás, mint kiderült azért történt, mert a házaspár megsértette a lelkipásztor papi becsületét. Ugyanakkor az ellentéteknek voltak egyrészt anyagi eredetű, másrészt erkölcsi okai is. A szepetki kápolna a fogadóval szemben helyezkedett el. Fodor József több alkalommal törekedett a templomba igyekvőket magához csábítani, és amíg Vidra Ferenc misézett, vagy gyóntatott, a vendéglátóhelyen cigányzenészek muzsikáltak. A miséken rendetlenkedőket, tolakodókat nevelő célzattal testi fenyegetéssel büntette a pap. A tüzesetnél az oltás megszervezése, a részeg fiatalok megintése, mind a plébános erkölcsbírói szerepkörére mutatnak rá. Virth Mihály kapornaki plébános, kanizsai alesperes és az ollári plébános közötti konfrontáció egy egyházfegyelmi problémából bontakozott ki. Az alesperes megfeddte liberális szellemű káplánját, Víz Józsefet bajusz és szakáll viselete miatt. Tulajdonképpen a kapornaki káplán normaszegéséből kerekedett vita az ollári plébános és közvetlen előjárója, a kanizsai alesperes között. A fő konfliktusforrás az volt, hogy a plébános a segédlelkész védelmére kelt, amellyel közvetlen előjáróját bírálta felül egyházi és világi vendégei előtt. Vidra Ferencnek ugyan voltak vitás hely-

zetei az egyházmegyei hatósággal (amint láttuk paptársával), valamint egy hívővel is, de fegyelmi problémái miatt nem sorolható a „rossz pap kategóriájába”. Badacsány Borbála azzal, hogy negatív megjegyzést tett a gazdasszony erkölcsére, magára haragította a csicsói plébánost. Ezzel az asszony tulajdonképpen a lelkipásztor erkölcsbírói szerepét illetve kritikával. Az ügyben a lokális közösség kollektíven állt ki a plébános mellett, ugyanis többszöri felszólítást megelőzve elvárták a lelkipásztortól, hogy a misét zavaró, a falubeliek között viszályt szító asszonyt megintse. Ez volt a jelentősége annak a jelenetnek, mikor Nemesovits János az összegyűlt tömeg előtt büszkén mutatta az asszonyon eltört somfa pálca darabjait. Nemesovits és Vaszary István közti ellentétnek is van egy olyan olvasata, hogy 1840 őszén, a füredi esperes kerületi korona előestéjén, az alesperes "rossz papnak" nevezte a csicsói plébánost, aki ezért késsel támadt közvetlen előljárójára.

A veszprémi egyházmegye papságának (1840–1855) társadalmi összetételére jellemző, hogy 274 papból 116 nemesi származású volt. A 19. század közepére megnövekedett az egyházi hivatást választó azon személyek aránya, akik származásukat tekintve nem a kiváltságos rétegek csoportját erősítették, hanem polgárok, hivatalnokok, esetleg földműveléssel foglalkozó családokból származtak. Azon klerikusok esetében, akiknek az édesapja iskolamester, segédtanító, kántor, vagy orgonista volt, mivel ezek a foglalkozások szorosan kötődtek a falusi vagy mezővárosi plébániákhoz, anélkül, hogy részletesen megvizsgálná az adott pap gondolkodásmódját, feltételezhető részükről a vallásos meggyőződés, mint motivációs tényező.

Azon 48 egyházi személy közül, akik bármely jellegű normaszegést illetően érintettek voltak, 30-nak ismerjük a származását:

- Ebből 14 fő nemes a többi 16 pap javarészt iparos, polgári és értelmiségi családokból származott. Ez egy meglehetősen csekély adat, hogy összefüggést keressünk a származás és a kihágások között. Az a tény azonban konkrét forrásokkal támasztható alá, hogy Szalay Sándort vagy Nemesovits Jánost, illetve néhányukat, a honvédséghez csatlakozó egyházi személyek közül, mint például Trimel Sándort vagy Kukacz Istvánt nagy valószínűséggel a karrierlehetőség motiválta az egyházi pálya felé.

Amennyiben a származást helyezzük kiindulópontnak, akkor abból helyelközzel következtethetünk a motivációra is az egyházi pályát illetően. A felvetett kérdésre jó példa az értekezés egyik „főszereplője” Szalay Sándor származása. Édesapja uradalmi tisztviselő volt, szerzett nemességgel, kisebb földbirtokkal rendelkezett. Testvérei közül Imre, Sándorhoz hasonlóan a papi hivatást, míg

testvérük Lázár a jogi pályát választotta. Nemesovits János esetében ez idáig még nem találtam olyan adatot, amely konkrétan származását feltüntette volna. Meglátásom az, hogy karakterében a nemesi mentalitás érződött leginkább. Azonban írásaikban történt olyan utalás mindkét pap részéről, amelyből arra lehet következtetni, hogy ők az egyházi pályában elsősorban karrierlehetőséget láttak.

Statisztikai adatok:

- Az egyházmegye papságának korfája előregedő volt a tárgyalt korszakban (1840: 43,6 év; 1855: 45,5 év; 1875: 47,9 év).
- A plébánosi hivatalviselés és ezzel párhuzamosan a kápláni szolgálat időtartama kitolódott. Míg egy plébános hivatali ideje átlagosan 28 év volt, ebből következett, hogy az egyházmegyei szemináriumból kikerült, frissen felszentelt papoknak akár 9 évet is várniuk kellett arra, hogy plébániai javadalomhoz jussanak.
- Az egyházmegyében évente átlagosan 8 végzett növendéket szenteltek pappá 1840 és 1855 között. Ezzel párhuzamosan 129 pap hunyt el tizenöt év alatt. Az egyházmegyében 220 plébánia volt, ebből 26 helyen látták el a lelkipásztori szolgálatot valamely szerzetesközösség tagjai.

Megállapítható a vizsgált plébánosi panaszok elemzéséből, hogy az 1848–1849-es forradalom és szabadságharchoz csatlakozó egyházmegyes papok közül, nemcsak kizárólag a hazafiasság vezethette a káplánokat a hadszíntérre, hanem feltételezhető részükről egy jobb, anyagilag stabilabb életperspektíva reménye is. Kukacz István, Trimel Sándor, Görgei István, mindhárman eklatáns példái azoknak a személyeknek, akik belefáradtak abba, hogy hosszú időn keresztül segédlelkészi pozícióban voltak. Az ő esetükben előjött a világi ruhaviselet, bajusz és szakáll növesztés, hölgyek társaságának a sűrű keresése, amelyek egyértelműen arra mutatnak rá, hogy a liberális szellem hatással lehetett gondolkodásmódjukra. Ezeknél a papoknál az életpályájuk vizsgálata során nem tapasztaltam felemelkedést az egyházi hierarchiában, szinte mindvégig káplánok maradtak, emellett esetükben a normaszegések különböző típusai visszatérő jelleggel mutatkoztak meg.

Mivel az értekezésben szereplő személyeknél részben, vagy egészben kimutatható, hogy az egzisztenciális stabilitás lehetősége meghatározó tényező volt a pályaválasztásban, ezért arra a következtetésre jutottam, hogy a fegyelmi problémák összefüggésbe hozhatóak a motivációs tényezők milyenségével. Aki karrierlehetőséget keresett az egyházban és pályafutása során stagnált

helyzetet tapasztalt (pl: kápláni szolgálat idejének kitolódása), jobban fennállt a különböző normaszegések elkövetésének lehetősége, mint azoknál a személyeknél, akiket például a mélyen vallásos édesanya, vagy a helyi plébános mellett tevékenykedő kántortanító, orgonista apa személye vonzott az egyházi pálya irányába.

A káplánok esetében, a karrierjükben tapasztalt stagnált helyzetnek lehettek olyan következményei is, mint láttuk, hogy a segédlelkész az egyházi pályán tapasztalt kudarcélmény hatására az alkoholba menekült, ebből következett a botrányokozás, hivatali kötelezettségeinek elhanyagolása, a verekedés, a szexuális jellegű bűntettek elkövetése, emellett, hogy nehezen tűrte az alárendeltséget, engedély nélkül elhagyta plébánosát. Ez a konstelláció érvényesült többek között az egyik atipikus egyén, a már fentebb említett Szalay Sándorra vonatkoztatva is. A kidolgozott esetekből látszik, hogy az egyházmegye demográfiai helyzete, mint külső körülmény növelhette a különféle erkölcsi normaszegések elkövetésének esélyét.

Az egyházi büntetések jellegüket tekintve két félék lehettek. Javító, azaz gyógybüntetések, amelyek arra irányultak, hogy az egyház a makacs, de ettől függetlenül még javíthatóként minősített, valamiféle kihágást elkövető tagját javulásra ösztönözze, valamint bosszuló jellegűek, amelyeket az egyház a javíthatatlannak látszó vétkesek ellen alkalmazott, amelyek az egyházi törvények tekintélyének fenntartását voltak hivatottak szolgálni. Az utóbbi esetben is megmutatkozik a vétkes személy megtérítésére való irányultság. Ide tartoztak az egyházi hivatal gyakorlása és a haszonélvezet alól történő felfüggesztés, a javadalomvesztés, a letétel, illetve legsúlyosabb esetben az egyházi rendből való kivetkőztetés.

Ezt az ítéletet azokra az egyházi személyekre mondták ki, akik közfenyítés alá eső súlyos bűncselekményeket követtek el. Ilyen volt például a gyilkosság, vagy a felségsértés. A bűnös egyént, mielőtt kiszolgáltatták volna a világi bíróságnak, az egyházi rend minden jogától, beleértve a papi jellegtől is ünnepestélyes szertartás keretei között megfosztották. A veszprémi egyházmegyében ilyen súlyos bűncselekmények elkövetésére nem került sor. Az általam vizsgált esetek közül a legsúlyosabb ítélet, amit az egyházmegyei bíróság kiszabott, az Gyömörey Lajos felekezetváltásának ügyében történt. Az ő büntetése letétel volt, és kiközösítés a katolikus egyházból. Ennek következtében a vétkes egyént az egyházi rend és hivatal minden jogának gyakorlásától eltiltották, viszont ebben az esetben a papi jelleg megmaradt. A másik súlyosabb ügy Nemesovits Jánosé volt. A pap annak érdekében, hogy az ellene kezdeményezett hivatalos eljárást elkerülje, 1845. február 12-én önként mondott le csicsói

plébániájáról. A papság ellen alkalmazott szoros értelemben vett egyházi büntetések voltak az áthelyezés, amely abból állt, hogy a vétkes javadalmast büntetés gyanánt egy csekélyebb javadalomra, vagy alsóbb rangú hivatalra helyezte át az egyházmegyei hatóság. A javadalomtól való megfosztás, amely során a bűnösnek nyilvánított személy elvesztette javadalmát.

A veszprémi egyházmegyében keletkezett fegyelmi ügyekben a szentszéki bíróság elsődleges célja az volt, hogy a vádakkal illetett személy papi mivolta ne sérüljön. A fegyelmi problémák miatt elmarasztalt papok ügyében a büntetési forma nagy általánosságban egységes volt:

- Lehetett elzárás Veszprémben a Szent Pál intézetben, penitenciális gyakorlatok végzése (gyónás, lelki gyakorlat), meghatározott böjti napok tartása (általában szerdán és pénteken) vagy morál-, illetve pasztorál-teológia tárgyában, írásban kidolgozott értekezést kellett benyújtania a szentszéki bírósághoz a kihágást elkövető papoknak, és határozott vagy határozatlan időre minden papi funkció gyakorlásában felfüggesztették ezeket a személyeket. Azt az utóbbihoz hozzá kell tenni, hogy az intézetbe küldés még önmagában nem jelentette automatikusan a felfüggesztést. Ezt súlyosabb esetekben alkalmazták, vagy a visszaeső vétkeseknél. Például Görgei István esetében is látható, hogy a felfüggesztés és a kijárási tilalom, azaz a vétkes személy elzárása az alsólakban, az második, illetve harmadik alkalommal történt, miután ugyanazon vádpontok alapján többször marasztalta el a konzisztórium. Nemesovits János az aggpapok házának lakójaként is követett el kihágásokat, mint például a részegeskedés és a garázdaság. Ezt követően szabta ki a bíróság számára az összesen négy hét kijárási tilalmat.
- Amennyiben a plébános feljelentette káplánját a püspöki konzisztórium előtt, lépését általában a négyszemközti magánintés előzte meg. Ha a segédlelkész kifogásolható magaviseletében ezek után sem történt érdemleges változás, abban az esetben a plébános hivatalos jelentést címzett a megyéspüspökhöz. Az egyházmegyei hatóság, miután a káplánt írásban megintette, automatikusan áthelyezte egy másik esperes kerülethez tartozó valamelyik plébániára.
- Ha a segédlelkész kifogásolható viselkedése ellen világi személy vagy a hívő közösség kollektíven emelt panaszt a szentszéki bíróság előtt, akkor a püspök, vagy az általános helynök helyszíni vizsgálatot rendelt el. Az illetékes alesperes és egy, a hatóság által kijelölt lelkipásztor, a panaszlevélben foglalt vádak alapján összeállított kérdőpontok mentén hallgatta

ki a tanúkat. A konzisztórium a panaszlevelet, a plébános jelentését, valamint a tanúvallomásokot vette alapul. A segédlelkészt ebben az esetben is áthelyezték egy másik állomásra vagy rövid időre (két-három hét) penitenciális gyakorlatok végzésére az egyházmegye „papjavító” intézetébe, vagy valamelyik kolostorba küldték. Amennyiben a büntetésnek kellő foganatja volt, folytatta a pap aktív lelkipásztori tevékenységét. Erre jó példával szolgál Szalay Sándor személye. Mint ahogy az értekezés ötödik fejezetből is kivehető, fegyelmi problémái miatt kezdetben áthelyezték a papot, majd először nyolc napra (1833), második alkalommal negyed évre (1837) került elzárásra a deficienciába. Ezt követően folytatta a lelkipásztori tevékenységet 1845-ig. Ettől az évtől kezdve, már konstans fegyelmi problémái miatt huzamosabb időt töltött az aggpapok házában.

- Ha egy világi személy, vagy a lokális közösség tagjai közösségileg emeltek panaszt a plébános ellen, akkor is sor került helyszíni szemlére. Senkit nem helyeztek át másik állomáshelyre, vagy nem fosztottak meg a javadalमतól anélkül, hogy a szentszéki bíróság ki nem vizsgálta volna az ügyet. A Vidra Ferenc ollári plébános és a szepetki fogadós, Fodor József és felesége közötti konfrontációból, vagy a Nemesovits János és Badacsány Borbála közötti ellentétekből is kimutatható, hogy a megyéspüspök arra törekedett, hogy a felek a felmerülő problémákat próbálják meg magánúton elintézni és egyességre jutni, hogy az ügyek semmi esetre se kerüljenek a világi bíróság hatáskörébe. Fodor József, Vidra Ferenc ellen Zala vármegye törvényszéke előtt tett feljelentést 1843 tavaszán. Mindkét ügy háttérében társadalomtörténeti szempontból az egyházi bírósági kiváltság (*privilegium fori*) megszüntetésének kérdése húzódott meg. Zala vármegye törvényszéke együttműködött a szentszéki bírósággal, és az ügyben végül az egyházi fórum hozott döntést. Amennyiben a megállapodás nem született volna meg a Fodor házaspár és a plébános között, a konzisztórium abban az esetben alkalmazott volna valamely egyházi büntetést Vidra Ferenc számára. A másik esetben is megállapodás született a konfrontálódó felek között. Pongrácz György vörsi plébános (1842–1860) feszültség teljes viszonyát a hívő közösséggel a konzisztórium úgy próbálta rendezni, hogy meghagyták a lelkipásztornak, hogy mindenekelőtt kössön békét híveivel. Amennyiben a hívő közösség és a plébános kapcsolatában nem történt pozitív irányú változás, abban az esetben a hatóság javadalomcserére szólította fel a bevádolt lelkipásztort. Amennyiben olyan súlyos fegyelmi vétségről volt szó, mint például a templom vagyonának hűtlen kezelése, vagy súlyos fegyelmi problémák eszkalálódása merült fel, mint ahogy Nemesovits János esetében láttuk, a megyéspüspök kénytelen volt

megindítani a kompromittált lelkipásztor ellen a hivatalos javadalomfosztó eljárást.

- A megyéspüspököknek, amennyiben bírói eljáráson kívül tudomására jutottak olyan körülmények, mint például egy titokban maradt bűntény vagy fegyelmi vétség, abban az esetben a lelkipásztort, bűnvádi eljárás megindítása nélkül felfüggeszthette hivatalának gyakorlása alól. Az értekezés harmadik fejezetében bemutatott Mórítz János felfüggesztése pont ez alapján történt. Mórítz János gyékényesi adminisztrátort, miután bántalmazták 1845 tavaszán, az egyházmegyei hatóság a badacsonytomaji plébániára helyezte.

Büntethették úgy is a plébánost, vagy az adminisztrátort, hogy áthelyezték egy csekélyebb javadalmú plébánia élére, vagy az elmarasztalt személy újra káplán lett. Az egyházi hierarchiában történő visszaesésre jó példa Pflum János plébános esete. A járdi plébánián, 1845. május 20-án tartott egyházlátogatás alkalmával Pflum János ellen több súlyos vádak, nevezetesen pedig a templom pénzeinek hűtlen kezelése tűnt ki, amelynek következtében a lelkipásztor az ellene támasztott eljárás kétes végkimenetelétől tartva, javadalmáról önként mondott le. A püspöki szentszék tagjai az említett plébános viselkedését meglehetősen indulatosnak találták, sőt még meg is jegyezték róla, hogy Pflum János „elméjében is megháborodottnak látszanék”. A hivatalos eljárás lezárásaként az a határozat született, hogy mielőtt az elmarasztalt pap alkalmazást nyerne, tartsák Veszprémben szoros megfigyelés alatt a ferences rend zárdájában, határozatlan időre. Így bizonyosodjanak meg arról, hogy a továbbiakban alkalmazható e az elmarasztalt pap a lelkipásztori szolgálatban, vagy sem. A következő évben Pettendre helyezték káplánnak. Tehát javadalmasból kisegítő lett.

Ranolder János a veszprémi egyházmegyében a forradalom és szabadságharc ideje alatt kompromittálódott papjait azáltal mentette meg a börtöntől, hogy a konzisztórium elé rendelte és kolostorokba vagy a deficienciába küldte őket. Amikor a katonai hatóság kereste ezeket az egyháziakat, a főpásztor azt a választ adta, hogy már büntetve vannak és jelenleg is büntetésüket töltik. A veszprémi egyházmegye papságának, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc során tanúsított magatartásáról szóló esperesi jelentésekből kivehető, hogy az egyházkerületeket képviselő alesperesek védték a papokat és a körülmények áldozataként mutatták be őket, többnyire dicsérték kerületük papságának a forradalmi időszakban tanúsított császárhű magatartását. Az egyházmegye és a magyar kormány kapcsolata meglehetősen feszült volt 1849 nyarán, több pap is vizsgálati fogságba esett (például Huszár György sümegcsehi plébános), de fizikai bántalmazásukra nem került sor. Zakar Péter egy

2024-ben megjelent tanulmányában említette, hogy a forradalmat követően a veszprémi egyházmegyéből egyetlen pap sem volt börtönben. A püspökség katonának állt papjai közül például Lakner Sándor, Tartsay József, vagy Papp Károly a deficienciában történő rövid elzárást követően folytatták lelkipásztori pályafutásukat, ahogy a papok nagy többségénél elmondható. Kukacz István-nál, Trimel Sándornál, illetve Görgei Istvánnál sem jelentett a forradalom és szabadságharcban való részvétel és annak következményei a karrierjükben töréspontot, azonban esetükben a normaszegések különböző típusai megmutatkoztak, mind 1848-at megelőzően, mind az eseményeket követően.

Szalay Sándor, Fittler Gábor, Nemesovits János, Kováts Ignác, Gyömörey Lajos írásainak narratívájában hasonló sémák fedezhetők fel, amelyek érvényesek lehetnek akár más, „mérsékelt” szélsőséges egyházi személyek, mint például Pflum János leveleinek esetében is.

- A fegyelmi problémával küzdő egyházi személy esetében felmerül a felelősség vállalás teljes, vagy részleges hiánya és az ebből következő „bűnbakkeresés”, a „rejtett ellenségek keresése” és ezzel összefüggésben a püspöki pártfogás vélt vagy valós hiánya közvetett vagy közvetlen formában. Az egyházi hierarchiában — ebből következett, hogy a társadalomban is — tapasztalt stagnált helyzetet, tőlük független körülmények, személyek negatív irányú hatásának tudták be. Szalay Sándor helyzetét, hibáját mások szervezkedésének tulajdonította. Sérelmei között szerepelt, hogy amióta pappá szentelték (1828), a megyéspüspököt őt minden alkalommal a legsilányabb plébániákra és a legkeményebb szívű, erkölcstelen plébánosok oldala mellé helyezte segédlelkészi szolgálatra. Körülményeiért hol korábbi plébánosait, hol a szolgáló személyzet tagjait, vagy pedig más egyéb tényezőket tett felelőssé. Nemesovits János is többször írt arról, hogy valaki az egyházmegyéből rágalomokkal illette, ami miatt a püspök támogatását elidegenítette tőle. Az ellene indított per háttérében káplánja, Zalka János alakoskodását gyanította. Kováts Ignác egyrészt a veszprémi püspököt, másrészt a pozsonyi irgalmas rend tagjait hibáztatta sorsának alakulásáért. Egy 1848-as levelében azon gyanújának adott hangot, amely szerint a szerzetesek meg akarták őt mérgezni. Gyömörey Lajos a pápai felmentő határozat késésének háttérében szintén összeesküvést sejtett. Pflum János íásaiban is megjelenik a „bűnbakkeresés”, ebből kifolyólag a „püspöki pártfogás vélt vagy valós hiánya”, valamint a kilátástalanság és a szégyenérzet. Ebből a szempontból a pap levelei párhuzamba állíthatók Szalay Sándor, Nemesovits János, Kováts Ignác vagy akár Gyömörey Lajos írásos megnyilvánulásaival. Az utóbb említett pap leveleiben is megmutatkozott a szégyenérzet, a félelem attól, hogy

bűnei miatt előkelő családja előtt hiteltelenné válik. Az egyházi hierarchiában történő előmenetelben tapasztalt stagnált helyzet mögött Pflum János „rejtett ellenségeket” sejtett, amely álláspontjának több levelében is hangot adott.

- Antropológiai szempontból liminális szakasz az életpályában. A fogalom egy átmeneti időszakot jelöl. Ez egy ember életében akár jelenthette a papszentelést, vagy egy szerzetesközösséghez történő csatlakozást is. A papjavító intézetben büntetés gyanánt huzamosabb időre való elzárás (határozott vagy határozatlan időre), vagy az egyházi pályafutásban tapasztalt stagnált helyzet is, az elemzett írásos megnyilvánulások szemszögéből szintén átmeneti időszakra mutatnak rá. A liminalitás úgy jelenik meg a levelekben (például Nemesovits János és Kováts Ignác esetében), hogy magukat üldözöttként, száműzöttként határozták meg. Szalay Sándor a deficienciában való tartózkodását a „szégyenkő”-höz hasonlította. Az időszak jellemzői az átmenetiségen kívül a bizonytalanság, jövőkép nélkülség. A bővebben kidolgozott esetekben azoknál az egyházi személyeknél, akiknek karrierjük vizsgálata során különböző jellegű fegyelmi vétségek mutathatók ki, megfigyelhető egy-egy esemény, vagy eseménysorozat, amely töréspontot jelentett az életpályában. (Szalaynál a „Kisbári-eset”; Kovátsnál a „Sümegecehi-eset”; Nemesovitsnál az idős asszony bántalmazása, valamint a csicsói plébánián töltött időszak; Gyömörey Lajosnál a csabrendeki plébániáról történt áthelyezés, valamint az ezt követő felekezetváltás).
- A folyamatosan fegyelmi problémával küzdő egyházi személyek írásában megjelent, vélt vagy valós élethelyzetükből való szabadulás alternatívájaként az elmúlás gondolata. Jó példával szolgálhat erre a felvetésre Pflum János 1840-es években írt két folyamodványa is. A lelkipásztor valamenyny levelében kilátástalan egzisztenciális helyzetéről adott számot. Folyamodványaiban szorult helyzetének végkimeneteleként az elmúlást jelölte meg, azonban a halál itt is, akárcsak Fittler Gábor leveleiben, csupán gondolati síkon jelent meg. A „halál” esetében beszélhetünk „lelki halálról”, azaz aposztáziáról, amely az egyik legnagyobb bűn volt, amelyet egy felszentelt pap elkövethetett, emellett beszélhetünk a „testi halálról”, vagyis az öngyilkosság kérdéséről, amelyet a katolikus egyház szintén súlyos bűnnek tartott. *„Higgyem e, hogy akarnák szegény bűnös lelkem halálát, vagy vesztét, és nehogy megtérjek és éljek?”* — írta Pflum 1840. június 25-én kelt levelében. Egy másik idevágó gondolat a pap egy, 1842 decemberében kelt írásából, amelyben a püspöki pártfogásért könyörgött: *„Testi*

és lelki életemet ezennel leteszem lábaihoz, ha atyai jobbát nyújtja, élni fogok, ha nem vesztve vagyok, de nem csak én, hanem édesanyám is (...)”. Kováts Ignác áldozópap esetében mind az aposztázia, mind az öngyilkosság gondolata felmerült. Szalay Sándor 1850. szeptember 4-én kelt levelében konkrétan kitért arra, hogy Nemesovits Jánost a deficienciában átélt körülmények készítették lépésének megtételére, hogy felekezetet váltson. Johannes Kremnicskó pozsonyi apát-kanonok konkrétan figyelmeztette arra Zichy Domonkost, hogy attól tart, Kováts Ignác is fontolgatja az aposztáziát; továbbá arról számolt be a főpásztornak, hogy a büntetését töltő egyházi személy elhagyta a reverendát, helyette pantallóban és csizmában járt, valamint szakállat növesztett magának.

- A veszprémi egyházmegye területén, a 19. század közepén összesen öt felekezetváltás történt. Az érintett személyek közül Hollermayer Ignác és Heiszler József piarista szerzetesek voltak, Tripammer Antal az esztergomi főegyházmegyében szolgált, azonban felekezetváltása a paloznaki plébánián történt. Csak Gyömöre Lajos és Nemesovits János voltak a veszprémi püspökség, a témára vonatkozó világi papjai. Mindkét eset mögött, egy, az „átmeneti élethelyzetből” való szabadulás alternatívája húzódnak meg. Azonban láttuk, hogy ez egyik esetben sem jelentett megoldást, ugyanis az az időszak, amíg visszatérésüket kérték a katolikus egyházba, egy újabb liminális időszak nyitányát jelentette. Szalay Sándor fentebb említett levelében további „kilépési” alternatívát is felhozott az aposztázián kívül.
- A deficienciában történt viszontagságok, kilátástalan helyzet következményeként többen megszöktek onnan (Farkas Ignác, Polány János), katonának álltak, akik a csatatéren vagy kórházban vesztették életüket (Görgei István, Pflum János). Görgei István esetében a gondolat, hogy katona lesz vagy felekezetet vált, már azelőtt megfogalmazódhatott, mielőtt bekerült volna az Agg Papok Házába. Azonban a katonaság is egy átmeneti időszak. Gondolok itt azokra a papokra, akik egy időre félretették hivatásukat és elmentek a nemzetőrséggel, vagy csatlakoztak a honvédséghez. Michalovits József nemesvidi plébános egy levelében említette, hogy káplánja 1846. november 3-án elhagyta a plébániát és Győrbe tartott, hogy segítséget, pártfogást kérjen a győri püspöktől (Sztankovits János, 1838–1848). A plébános elmondása alapján Görgei a fuvaros előtt jelentette ki, hogy vagy katona lesz, vagy kálvinista. Pflum Jánosnál sem gondolnám, hogy teljes mértékben a deficienciában tapasztalt negatív hatások készítették volna lépésére, sokkal inkább az egyházi hierarchiában történő visszaesés,

illetve az ezt követő átmeneti időszak. Gyömörey Lajosnál szó esett arról, hogy édesapjával Szombathelyre készültek, hogy kieszközöljék a pap áthelyezését a szomszédos egyházmegyébe. Nemesovits János, miután felekezetváltását követően visszatért a katolikus egyház kötelékébe, áthelyezését kérte a pécsi egyházmegyébe. Terveit siker koronázta, hiszen először Kányán, mint kisegítő, majd Vásárosdombón, mint adminisztrátor tevékenykedett.

- A büntetés alatt álló egyházi személyek által írt panaszos folyamodványoknak, kérvényeknek alapos, párhuzamos elemzéséből aránylag körvonalazható a *deficiencia* „árnyoldala” attól függetlenül, hogy a bántalmazások, az erőszakosság valóságalapja csak részben bizonyítható. Számos, az intézmény falai között húzódó konfliktusról rántották le a leplet. Az esperes kerületi koronákon készült jegyzőkönyvekből is kivehető, hogy az aktív lelkipásztori szolgálatot végző papság megkülönböztette azokat a papokat, akik idős koruk, romló egészségi állapotuk miatt tartózkodtak a Szent Pál Intézetben, azoktól a paptársaiktól, akik fegyelmi problémák miatt voltak az intézmény lakói. Az elmarasztalt egyházi személyek által írt dokumentumokból szubjektív jellegükből adódóan nem lehet általános tényeket megállapítani az Agg Papok Házára vonatkoztatva, azonban ezekből a forrásokból arról, hogy az egyén miként látta saját helyzetét, miként viszonyult közvetlen környezetéhez, ehhez milyen érzelmi reakciókat társított; ezekre a kérdésekre hasznos információk szerezhetők belőlük.

A cselédség viselkedése jól mutatja, hogy a meghasonlott papok elveszítették tekintélyüket és nehéz volt nekik visszaintegrálódniuk az egyházi hierarchiába; csak jóval később alkalmazták őket a lelkipásztori szolgálatra, de akkor sem javadalmas plébánosként, hanem káplánként, esetleg adminisztrátorként. Az adminisztrátori kinevezés mögött sejthetünk az egyházmegye vezetősége részéről egyfajta bizalmatlanságot, ugyanis amennyiben a pap viselkedésében nem történt pozitív irányú változás, akkor a főpásztor könnyebben el tudta helyezni a lelkipásztort máshova, mintha plébánosi kinevezést kapott volna.

Ebben nyilván meghatározó szerepe volt annak is, hogy a 19. század közepén nem igazán volt az egyházmegyében üresedésben lévő plébániai javadalom, vagy ha akadt is ilyen, akkor is elsősorban olyan papokkal kívánták betölteni azokat, illetve azon papok pályázatát részesítették előnyben, akik erkölcsi szempontból kifogástalanok voltak. Azokhoz az egyházi személyekhez, akik botrányaikról elhíresültek, javíthatatlanoknak tartottak, az egyházmegye vezetősége meglehetősen bizalmatlanul viszonyult. Tehát akit többször rendelték a püspöki bíróság elé különféle erkölcsi vétségek miatt, és ennek következtében valami-

lyen büntetés lett osztályrészük, nem feltétlenül tette tönkre az illető karrierjét, de az egyházi pályán való előmenetelt negatív irányban befolyásolta, azaz a hierarchiában történő előrelépést, a társadalmi felemelkedést lassíthatta.

4. Az értekezés témakörében megjelent írások és válogatott konferencia előadások

FOGL Krisztián Sándor: Gyömöre Lajos csabrendeki adminisztrátor hitehagyása a 19. század közepén. In: *A veszprémi püspökség „hosszú 19. százada”. A veszprémi egyházmegye története 1777–1917 között. A Veszprémi Érseki Főiskolán 2022. május 4-én és 2023. szeptember 28-án rendezett konferenciák előadásai.* Szerk.: KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László, Veszprém, 2024, 107–135.

FOGL Krisztián Sándor: Szalay Sándor egyházmegyés pap Veszprém, az Agg papok Házában (1845–1850). *Veszprémi Szemle*, 25. évf. 69. szám, (2. sz.), 2023, 52–82.

FOGL Krisztián Sándor: Adalékok Gyömöre Lajos csabrendeki adminisztrátor szentszéki ügyéhez. In: *A Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 30.* Szerk.: PÁTKAI Ádám Sándor, Veszprém, 2022, 17–29.

FOGL Krisztián Sándor: Fegyelmi ügyek az ego-dokumentumok fényében, a veszprémi egyházmegye példáján. In: *Múlt nélkül nincs jövő. Doktorandusz-konferenciák (2019–2020).* Szerk.: BANK Barbara–BEREK Patrícia–DOMJÁN Dániel–J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, Szent István Társulat, Budapest, 2022, 167–192.

FOGL Krisztián Sándor: Nemesovits János csicsói plébános életpályája, pasztorális és hivatali kapcsolatai szentszéki peranyagok tükrében (1845–1847), In: *Papok a 18–20. századi lokális közösségekben. Történetek találkozása.* Szerk.: BÁRTH Dániel, Budapest, 2021, 495–514.

FOGL Krisztián Sándor: A plébános és az egyházközség kapcsolata a veszprémi egyházmegyében 1847 és 1849 között egyházkormányzati iratok tükrében. In: *A Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 29.* Szerk.: S. PERÉMI Ágota, Veszprém, 2019, 263–278.

Doktori iskola előtt:

FOGL Krisztián Sándor: Társadalmi konfliktushelyzetek a veszprémi egyházmegyében 1847 és 1849 között, (A plébános és a káplán viszonya, esettanulmányok.) In: *Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10.* Szerk.: PILIPKÓ Erzsébet–FOGL Krisztián Sándor, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2017, 113–133.

FOGL Krisztián Sándor: A veszprémi egyházmegye alsópapságának fegyelmi ügyei, konfliktusai 1847–1849 között. Esettanulmányok. *Egyháztörténeti Szemle*, 4. 2015, 3–19.

Konferencia előadások a témában:

1. ***Pflum János jádsdi plébános (1835 – 1845) fegyelmi ügyei.***
Népi vallásosság a Kárpát-medencében 12. konferencia, Veszprém, 2024.08.22–24.
2. ***Papok a veszprémi Deficienciában 1845 és 1855 között***
A veszprémi püspökség 1850–1917 között — egyháztörténeti konferencia, Rendező intézmények: A Veszprémi Érsekség, a Veszprémi Érsekség Egyháztörténeti Bizottsága, a Veszprémi Érseki Főiskola és a Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém, 2023. szeptember 29.
3. ***Gyömörey Lajos csabrendeki adminisztrátor hitehagyása a 19. század közepén***
A veszprémi püspökség 1777–1850 között — egyháztörténeti konferencia, Rendező intézmények: A Veszprémi Érsekség, a Veszprémi Érsekség Egyháztörténeti Bizottsága, a Veszprémi Érseki Főiskola és a Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém, 2022. május 4.
4. ***Nemesovits János csicsói plébános pasztorális és hivatali kapcsolatai egy 1845-ös szentszéki peranyag tükrében***
Az MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport és az ELTE BTK Folklore Tanszéke által szervezett Papok a 18–20. századi lokális közösségekben. Történetek találkozása, Budapest, 2020. október 1–2.
5. ***Fegyelmi ügyek az egodokumentumok fényében a veszprémi egyházmegye példáján***
Doktorandusz konferencia, Történelemtudományi Doktori Iskola, PPKE–BTK, Budapest, 2020. február 27.

Doktori iskola előtt:

6. ***A plébános és a hívek kapcsolata a veszprémi egyházmegyében 1847 és 1849 között az egyházkormányzati iratok tükrében***
„Népek Tavasza”, Konferencia az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc 170. évfordulójának emlékére, Veszprém, 2018. április 25–27.
7. ***Köztanácskozmányok 1848 nyarán a veszprémi egyházmegyében. Előkészületek az 1848 szeptemberre tervezett Nemzeti Zsinatra***
Hitélet és Vallásos kultúra a Kárpát-medencében 11., Pápa, 2017. augusztus 21–24.